

Поповић Миодраг*

Национални и каподистријски универзитет у Атини
Теолошки факултет, Атина

Поређење наратива о рођењу Исуса Христа у *Еванђељу по Матеју* са чудесним рођењима у грчко-римској литератури

Апстракт: Матејева прича о Исусу показује упечатљиве сличности са грчким биографијама, античким делима која приповедају о славним владарима, њиховим чудесним рођењима, славно извојеваним ратовима, смрти и деификацији. Матејевом делу је изглед биографије најпре дала приповест о Исусовом рођењу која се налази на самом почетку *Еванђеља*. Она садржи бројне мотиве који су распрострањени у широј античкој литератури: мотив рођења детета објављеног од анђела, пророка или небеских феномена; мотив чудесног рођења; мотив прогоњеног царског детета. Показује се тако да се Матеј у опису Исусовог рођења значајно примакао неким античким узорима; питање је да ли свесно или несвесно. Начин да се адекватно одговори на постављено питање могућ је тек након сагледавања литерарних садржаја, мотивских паралела између приповести о рођењу Исуса у *Еванђељу по Матеју* и прича о чудесним рођењима у античкој литератури.

Кључне речи: Античке приче, чудесна рођења, развој христологије, Матејева прича о Исусовом рођењу.

Током Исусовог живота Палестина је имала контакт са грчким језиком и културом већ више од триста година (Хуртадо 2020, 48). Само *Матејево Еванђеље* није настало у вакууму него на једном религијски изузетно флуидном простору као што је античко Средоземље. Овај свет чува грчко-римско наслеђе (Плутарх, *Живојџ Александров*; Светоније, *Авјусџ*), а такође и јудејско наслеђе (Јосиф Флавије, *Јудејске Сџарине*; Филон, *О живојџу Мојсијевом*), које је већ претрпело утицај околног света (Hengel 1974, 58–103). Много говори и чињеница да *Матејево Еванђеље* нема адекватну паралелу у јудаизму (Luz 2007, 13–15).¹ Отуда је намера рада да осветли позицију пролога првог канонског *Еванђеља* међу широм античком литературом и због тога постоји реална оправданост да се понуде и античке паралеле о чудесним рођењима цара, пророка, философа, итд. Управо зато је у раду важно сагледавање религијског и духовног контекста хеленизма и античког

* pmiodrag05@gmail.com

¹ Како закључује професор Луц: „He [Matthew] gave his Jesus story an intentionally biblical coloring. By telling the story of a man, namely Jesus, from his birth to his resurrection in the light of the Bible he does something quite un-Jewish in Jewish garb” (Luz 2007, 13–15).

јудејства. Једно овакво истраживање, које се заснива на историјско-компаративном методу и методу историје појмова и мотива, може да понуди смер у ком треба размишљати када приступамо реконструкцији настанка библијског текста са циљем осветљавања његових теолошких акцената. Начин на који се писац опходи према Предању знатно говори о његовом схватању догађаја везаних за Исуса из Назарета. Овај приступ ће коначно водити закључку да Матеј живо кореспондира са многим библијским и ванбиблијским наративима, коначно дајући аутентичан печат својој причи о Исусу.

Историјско-културни миље

Идеја да богови повремено узимају тела и силазе међу људе није била страна грчком свету (Дап 14, 11–13; *Одисеја* 17, 484). Мотив детета које је од изузетне важности за будућност и које се налази у смртној опасности распрострањен је у широј античкој литератури (Redford 1967, 209–228).² Ромул и Рем, Кир Персијски, коринтски тиранин Кипсел и Октавијан Август само су неки од многобројних примера деце која су била у животној опасности од тренутно владајуће династије за коју су они представљали опасност. У Еурипидовим *Баханџињама* (V век пре Хр.), бог Дионис-Бакхе, син Зевса, због запостављања његовог култа као бога вина, рађајући се од смртне жене Самеле, силази у Тебу не би ли се обрачунао са људима. Његов божански лик прекривен је људским. Дете је најпре било у животној опасности јер је љубоморна Зевсова жена Хера муњом гађала Самелу при порођају. Бог Зевс у последњем моменту извлачи дете из мртве мајке и пришива га себи уз бедро, на тај начин спасавајући сина (Еурипид 2007, 13–14; Roman 2010, 86–87).

Многе грчко-римске традиције садрже приче о деци чудесно рођеној кроз сексуални однос смртне жене и неког божанства. Само чудесно рођење детета упућивало је на његову важност за блиску будућност. На врло симболичан начин, чудесно рођење оваквог детета најављивало је смену времена тиранства и појаву времена мира, што је упућивало на политички моменат у религији – дете фигурира као „уништитељ злочинаца и доносилац политичког мира” (Хенгел 2017, 47).

Јудаизму је страна идеја да Бог може узети људско тело, још мање да он рођењем може добити почетак у историји и тако постати конкретна историјска личност.³ Хришћанство ће на овоме посебно инсистирати са настанком гности-

² Аутор у раду нуди тридесетак паралела. Неке паралеле ћемо у раду посебно истаћи.

³ Пост 6, 1–4 приказује идеју општења божанских бића и људи као врхунац светогрђа. Како професор Луц примећује, „девичанско рађање и божанско рођење јесу концепти далеки јудаизму” (Луц 2018, 60). За Мартина Хенгела, Мт 1–2 и Лк 1–2 су најочигледнији примери хеленистичког утицаја, колико год приповести биле у јеврејском хагадском облику (Хенгел 2017, 96; Viviano 1990, 32–33). Сличан став имамо код истраживача Андреја Велбурна: „It is simply a fact in the end that the Old Testament and the haggadic traditions provide no substantial basis for any stories of the miraculous birth of the Messiah” (Welburn, 2008, 1–2). У *Првој Еноховој књизи* читамо да су на овај начин настали дивови који су изазвали потоп на земљи. Ипак, када је реч о једној синкретистичкој средини, могуће је говорити о упливу страних идеја. Могући страни утицај је приметан у делима Филона Александријског. Тако он у свом делу *De Cherubim* 40–52 говори о зачећима патријарaha од стране Бога. Ипак, значење

цизма који се није мирио са идејом о у историји рођеном Сину Божијем (Луц 2018, 60).⁴ Није било лако концептуализовати ову откривењску истину; ипак, пре покушаја хришћанства да је концептуализује, постојале су многе приче о чудесно рођеној деци, философима и боговима са којима ће приповести о рођењу Исуса код Матеја и Луке показати упадљиву сличност. Намера рада је да упореди концепте о чудесним рођењима у античкој литератури са концептом Исусовог зачећа Духом и рођења у *Еванђељу по Мајеју*.

Ранохришћанска проповед

Пре покушаја поређења Матејевог „Еванђеља рођења” са античким и јудејским изворима, неопходно је приказати пут развоја христологије Исусовог рођења. Рана Црква, као што ће се показати, није инсистирала на Исусовом девственом зачећу. Стил учитељевог живота био је много значајнији од ма каквих биографских података: физичког изгледа, осећања и његовог психолошког развоја (Margera 2019, 24–25). Поставља се питање: Када и како је настала ова традиција о Исусовом бесеменом зачећу?

Недостатак историјских информација о Исусовом рођењу у раном хришћанству није изненађујући, с обзиром на то да су први хришћани били примарно заинтересовани за Исусово јавно деловање, смрт и васкрсење. Тумачење догађаја васкрсења Исусовог био је херменеутички почетак кроз који је рана Црква сагледавала своје деловање. У *Делима айосѿолским* читамо следеће: „Чврсто, дакле, нека зна сав дом Израилев да је и Господом и Христом учинио Бог њега, овога Исуса, кога ви распесте” (Дап 2, 36). Овај стих говори да је у догађају смрти и васкрсења Бог страдао Исуса прогласио Месијом и Господом. По свему судећи, у овом раном периоду није постојало интересовање за Исусов живот пре његовог крштења.⁵ Сећање на Исусов земаљски живот почињало је са догађајем крштења: „(...) откако међу нас дође и изиђе од нас Господ Исус, *ѿочевии од кршѿења Јованова* до дана када се узнесе од нас” (Дап 1, 21–22). Из перспективе Исусове смрти и васкрсења размишљало се о његовом земаљском животу. Тако у овом раном периоду постојања Цркве Исусово рођење није имало христолошки значај (Brown 1993, 28) те није сагледавано у истом спасоносном светлу као смрт и васкрсење.⁶

Филонових описа се зауставља на метафорици језика, али идеја за начин изражавања могла је доћи из конкретних наратива о чудесним рођењима у египатској традицији.

⁴ Отуда би нека јелинизација хришћанства са собом нужно повукла идеју докетизма која је касније и била присутна као последица ишчитавања *Еванђеља* у кључу јелинске философије. „Исусова човечанска природа и смрт могле су се толерисати само као 'представа'” (Хенгел 2017, 63).

⁵ Моменат Исусовог крштења био је одлучујући у његовом животу и са собом је носио елементе мистичне визије по узору на старозаветне пророке који су у отварању небеса сагледавали Божији позив на мисију (Јез 1, 1). Моменат Исусовог крштења је тако остао познат раној Цркви јер га је вероватно сам Исус испричао (Margera 2018, 67).

⁶ „There is no reference at all to the birth in the sermons of Acts, and only one specific reference to it in the main Pauline letters. In the early Christian preaching the birth of Jesus had not yet been seen in the same salvific light as the death and resurrection” (Brown 1993, 28).

Еванђеље њо Марку има изглед приче о страдању Исусовом са мало дужим прологом без икаквог интересовања за његов живот пре крштења. Оно започиње приповешћу о Јовану Крститељу и најави доласка Месије који ће крштавати Духом. Први помен Исуса из Назарета долази одмах након ове проповеди Јована Крститеља; Исус бива крштен и Дух Свети у обличју голуба силази на њега. Отуда је прва Исусова појава у *Еванђељу њо Марку* везана за догађај Духа. Силаском Духа на дан крштења, Исусова мисија бива потврђена Очевом речју. Такође, Очев чин подизања мртвог Исуса Духом Светим потврда је његовог послања од Бога. Тако је почетак и крај Исусовог живота пропраћен мотивом Духа кроз кога Бог делује. Временом се у раној Цркви поставило питање: *Да ли је Бој деловао и у самом Исусовом рођењу?*

Одговор је наступио много раније од писаног облика о Исусовом рођењу у Мт 1–2. Ова традиција је постојала у Матејевој заједници пре него ју је Матеј записао у свом *Еванђељу*. Паралеле са *Еванђељем њо Луки* указују на извесну заједничку традицију. Заправо, Матеј и Лука деле заједничку традицију која је постојала у раној Цркви и која је говорила о Исусовом рођењу. Традиција није дуго преносена у облику у ком је имамо данас. Заправо, можда је у усменом облику била у виду једне или две реченице: *Исус Христос од семена Давидовој, њо Божијој објави њосредством анђела, рођен Духом Свешим од девице Марије у граду Вишлејему.*

Њу отуда карактерише усменост, до периода када се у различитим наративним оквирима писано појављује код Матеја и Луке. Теологије еванђелиста наративно су различито уобличиле ову рану традицију.

Христологија у два корака

Већ педесетих година I века апостол Павле показује да му је идеја о Исусовој преезистенцији позната (Фил 2, 6–11). Хришћани су недељни дан славили као дан у који је Бог Исуса Духом Светим подигао из мртвих и усталичио за небеског Господа (Дап 2, 32, 36; 5, 31; Рим 1, 3–4; Фил 2, 8–9). Није се било лако изразити о Исусовом небеском статусу по васкрсењу. Иста тешкоћа је настала временом и када је било потребно говорити о рођењу. Наиме, који су модели у том случају могли послужити писцима?

На овом месту треба само поменути један модел. Он нема директне везе са самом јудејском литературом, чисто је хришћанског карактера и извршен је по принципу аналогije: *Божије деловање на убијеном Исусу, Духом Свешим њодизањем из мртвих, њренесено је на њејово рођење.*⁷ Након овога, било је потребно само да се чињеница о Исусовом зачећу Духом Божијим наративно уобличи.

Својеврсни јудејски скептицизам према Исусу и начину његовог рођења допринео је да се Исусово рођење теолошки дубље промишља. Ово теолошко тумачење рођења одвијало се на исти начин као и тумачење смрти Исусове. Као што је при страдању Бог Духом својим подигао Исуса, тако је истим овим Духом омогућио његово чудесно зачеће и рођење.

⁷ Ова теза потиче од Рајмона Брауна (Brown 1993, 28).

<p>Мк 16, 6: благовест младића/анђела (уп. Мт 28, 2: ἄγγελος κυρίου) о празном гробу</p>	<p>Мт 1, 18 (ἄγγελος κυρίου): благовест анђела о рођењу Месије</p>
<p>1 Кор 15, 4: Исус је подигнут из мртвих [ἐγήγερται] Мт 28, 17: поклоњење (προσεκύνησαν) Дап 2, 32, 36: Бог је Исуса учинио Месијом и Господом Дап 3, 26: Бог вам подиже дете своје [ἀναστήσας ὁ θεὸς τὸν παῖδα αὐτοῦ] Дап 10, 40: Овога [Исуса] Бог васкрсе трећи дан [Духом <i>свeйш</i>им, уп. Рим 1, 4]</p>	<p>Мт 2, 1: Исусово рођење у Витлејему [уп. Мт 1, 16: ἐγεννήθη] Мт 2, 11: поклоњење (προσεκύνησαν) Мт 2, 4-5: Витлејем као родно место и Исус као Месија од рођења Исус је зачет <i>Духом свeйш</i>им (Мт 1, 18, 20)</p>
<p>Мк 1, 10–1: (крштење Јованово) силазак Духа на Исуса и објава „божанског синовства” (Пс 2, 7) Исус посведочен за Сина (Отац сведочи гласом са неба) Бог га је помазао Духом Светим и силом (Дап 10, 38)</p>	<p>Лк 1, 35: говор анђела Марији: Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι Пс 2, 7 се сада односи на рођење Месије, не на почетак његове службе</p>
<p>Рим 1, 3–4: еванђеље о <i>Сину</i>⁸, Исус потврђен за Сина Божијег [ὄρισθέντος υἱοῦ θεοῦ], Духом светиње у сили [ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιοσύνης], васкрсењем из мртвих [ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν] Фил 2, 9–11/Дап 5, 31: Бог је Исуса по страдању узвисио десницом за поглавара и Спаситеља [σωτήρα] да дā Израилу покајање и опрштење грехова</p>	<p>Мт 1, 23: Девојка ће родити <i>Сина</i> (уп. Лк 1, 32: „Син Највишега”; 1, 35: „назваће се <i>Син Божији</i>”) Лк 2, 11: објава пастирима о рођењу Спаситеља [σωτήρ] Мт 1, 21: Исус ће „избавити свој народ од греха њихових”</p>

Објава Исуса као Сина Божијег на крштењу померена је уназад на наратив о рођењу Исусовом. Тако је васкрсење Исусово остало на нивоу једне шире објаве која је првенствено била објава Исуса као Сина Божијег и Господа *par excellence*. Отуда видимо да се христологија заправо развијала *уназад*.⁹ У основи, код Матеја,

⁸ Павле у Рим 1, 3–4 говори о еванђељу Божијем: [О сину своме], који је по телу рођен од семена Давидовог. Део у угластој загради је редакциони и припада Павлу. Отуда, у облику у ком се налази код Павла, ова древна традиција није адопционистичка. Овим редакцијским подухватом, Павле алудира на Исусово синовство од рођења и раније од тога: „By introducing the credo with these words, however, Paul thwarts adoptionist inferences and qualifies the Davidic sonship by stressing that Jesus was the Son of God prior to his early appearance. The line that Paul provided to close the confession, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, employs distinctively Pauline language that differentiates it from the cited material” (Jewett 2007, 107).

⁹ „Paradoxically, one may speak of the Gospels as developing backwards” (Brown 1993, 26). „Matthew may also indicate that the one empowered by the Spirit (3, 16) was born from Spirit (1, 18, 20)” (Keener 1999, 86).

наратив о Исусовом рођењу сличан је „правилима игре” наратива о страдању и васкрсењу (Meier 1978, 52–57). Отуда, мотив зачећа Духом у првој глави *Еванђеља по Матеју* потиче из јудеохришћанске заједнице која је инсистирала на деловању Духа током целог Исусовог живота. Пажњу је сада потребно усмерити на сличне приче у античкој књижевности.

Чудесна рођења у грчко-римском свету

Биографи античког доба су се углавном мало занимали за прве године живота свог јунака, испричају једино њихово чудесно рођење, које одговара висини личности о којој пишу. Није било ретко да се некој славној личности припише један људски и један божански отац. Приче о божанском пореклу цветале су у старој књижевности, било да је реч о египатским фараонима, Александру Великом, философу Платону, императору Августу, Мелхиседековом или Мојсијевом претку. Рећи да потичу од божанства не значи отворити ново поглавље у гинекологији, већ говорити о њиховим изузетним квалитетима (Margera 2018, 35).

Чудесна рођења деце била су својствена античком свету. Чудесни знаци приликом њиховог рођења упућивали су на значај ове деце за будућност.¹⁰ Од самог њиховог рођења богови су почели пројављивати своју делатност на земљи. Религијско-историјски компаративни метод, како то формулише У. Шнеле, „треба да укаже на објективна слагања и разлике између компаративних нехришћанских и хришћанских предања. На тај начин постају јасне позадина и специфичност новозаветних предања” (Шнеле 2007, 152). У наставку ће бити понуђени неки од наратива из грчко-римског света.

Пример из грчко-римске литературе: Александар Велики и Октавијан Август

Интересантно је да је, поред Александра Великог и Јулија Цезара, Исус из Назарета трећа личност из античког периода о којој данас највише знамо.¹¹ Већ двадесет година након Александровог живота настају биографије из пера Калистена, Аристотеловог нећака, даље Онесикрита, Неарха и Птоломеја, једног од његових генерала (Margera 2019, 17). Рођење овог детета пропраћено је чудесним знацима. Његов животни век (356–323) се поклапа са Исусовим, а о њему се писало више него о било којој другој историјској личности са мно-

---

¹⁰ „Greek literature conferred ‘miraculous birth stories’ only on sages considered divine, to confirm their divine origin” (Keener 1999, 85); „The story of virginal conception, preserved by both Matthew and Luke, seems to have been an early attempt to show both that Jesus’ miraculous birth signalled from the start that he would be a great, and also an attempt symbolically to underline his divine paternity” (Bond 2012, 70).

¹¹ Само двадесет година након Александрове смрти имамо четири биографије из пера четири различита писца. Овај пример је најупадљивија паралела црквеном четвореванђељу.

го дужим животним веком. У наставку доносимо Плутархову приповест о Александровом рођењу:

По очевој линији Александар је био потомак Херкула преко Карана, а по мајчиној потомак Еака преко Неоптоломеја: оволико је прихваћено од свих ауторитета без питања. Говори се да се његов отац Филип заједно с Олимпијадом дао посветити у мистерије на Самотраци. Још млад момак, а она девојка без родитеља, он се ту у њу заљубио и тако склопио брак, пошто је за то придобио њена брата Аримбу. У ноћи пред свадбу, вереници се учинило у сну као да је загрмело, те јој утробу ударила муња, а после ударца појавила се силна ватра, која се у праскању растурила разносећи пламење на све стране. Неко време након свадбе видео је Филип у сну сам себе како притискује печат на утробу своје жене; а на томе печату, чинило му се, био је урезан лик лава. Док је већина врачева сумњиво гледала на тај сан и саветовала Филипу да му ваља боље пазити на свој брачни живот, једини је Аристандар из Телмеса говорио да му је жена бременита, јер се печат не удара на оно што је празно; а она носи чедо велике смелости и лавље ћуди. Једаред су приметили и змију, која се, док је Олимпијада дремала, на одру испружила. Кажу да је то љубав и љубазност Филипову највише ослабило, тако да више није често одлазио к њој на одмор, или зато што се бојао каквих чини и отрова своје жене, или зато што му савест није допуштала да долази к њој, мислећи да је зачела са вишим бићем. (...) Родио се (...) онај исти дан кад је запаљен Артемидин храм у Ефесу. Стога је Хегесија из Магнесије изрекао досетку која би својом хладноћом могла да угаси овај пожар: „Разуме се”, каже, „тај храм морао је изгорети кад је Артемида бабичила при Александрову рођењу!” (Плутарх 2022, 5–7).

Овај одломак из чувеног Плутарховог дела остварио је утицај и на опис рођења Октавијана Августа. Приповести су идентичне. Сада доносимо текст о Августовом рођењу:

Цезар, будући бездетан и полагајући велике наде на њега (Октавијана), волио га је и неговао, намеравајући да остави њега за наследника његовог имена, ауторитета и суверенитета. На њега је јако утицала Атијина емпатична објава да је оплођена од стране Аполона; јер, док је једном спавала у храму, мислила је да је имала сношај са змијом, и то је било ово што је узроковало на крају да роди сина. Пре него ће доћи на светлост дана, она је видела у сну њену утробу како се подиже до небеса и шири преко целе земље; и исте ноћи Октавијус је видео сунце како се подиже изнад њене утробе. Једва да се дете било родило када је Нигидус Фигулус, сенатор, пророковао за њега апсолутну моћ. Овај човек је најтачније од својих савременика могао разликовати поредак небеског свода и разлике између звезда, шта испуњавају по себи и заједно, по њиховој конјункцији и по њиховим интервалима, и из овог разлога је настала осуда за практиковање забрањених вештина. Он је овом приликом срео Октавијуса, који је на извештај о рођењу детета закаснио у кућу сената (где је била седница) и када су га

запитали зашто касни он је повикао: „Добили сте Господара над вама.” На ово Октавијус је упозорен [εκταραχθεντα] и пожелио је да уништи новорођенче, али Нигидус га је зауставио (...) Када је момче (Октавијан) било у Риму, Цицерон је сањао да је дечак спуштен са неба златним ланцима у Капитол и да је примио бич од Јупитера (Dion Cassius 1997, 407–411).

Анализа

Антички биографи су простор за домишљање често видели у раној фази живота својих јунака. Вероватно им је овај период био најмање познат те су га вешто користили за улепшавање наратива и лепше и велелепније приказивање живота својих јунака. Рођење и детињство су испуњавали чудесним искуствима и анегдотским причама. Било је ово размишљање „уназад”. Гледајући на минули живот хероја, који се у својој младости прославио, размишљало се о раној фази његовог живота о којој се најмање знало. Тако су животи и каријере ових хероја изгледали заокружено, као унапред испланирани од стране богова, те нису производ случајних догађаја. Док су, с једне стране, ове приче о чудесним рођењима јунака имале карактер панегирика или похвалног слова, оне су биле и поучног карактера. Читање оваквог садржаја требало је да упуту на врлину.

У опису живота својих јунака антички писци су настојали да њихово порекло изведу из времена када се божанско и људско јако прожимало. Тако је, по Плутарху, Александар био потомак Херкула по очевој линији, по мајчиној потомак Еака, Ахиловог деде.¹² У случају Октавијана Августа, Хорације говори о Августовој преегзистентности и пише да је бог Јупитер након захтева Аполону, Венери и Марсу одредио Октавијана да освети Цезарево убиство. Октавијан се тако појављује као инкарнација Хермеса/Меркура на земљи (Хенгел 2017, 59). Отуда, као што видимо, за античке приче је особено да значајним историјским личностима припишу порекло из божанске или историјски ауторитативне лозе. Овакво извођење родослова имало је и политичку конотацију. Сви ови наративи говорили су о значајним личностима као полу-боговима. Они су оснивачи градова, много ближи небеском него земаљском свету (Prascendi 2011, 4–5). У основи је закључак да су они владари послати од богова на које се треба угледати, они су установитељи политичког мира. Тако је Александар нови Херакле, док је друга Хорацијева ода изузетно политична: Августа је послао бог, као некада Александра (Хенгел 2017, 59).

Поред славног порекла, још један начин да се искаже значај једне личности јесте да се укаже на његово зачеће од стране неког божанства и чудесне знаке који су пратили ово зачеће. У опису зачећа Александра Великог и Октавијана Августа приметна је змија, иначе символ Аполона, бога плодности. Ово је требало да упуту на другачије биолошко порекло главног јунака. Змија која је лежала поред Олимпијиног кревета, како и сам Плутарх касније у свом делу каже, по

¹² Александрова биографија требало је да код читаоца евоцира причу о Ахилу на начин на који је описана код Хомера. Вероватно је сама прича о Александру Великом састављена по шаблону Хомерове приче о Ахилу.

традицији је била сам бог Аполон. Олимпија се жалила што је Александар доводи у непријатељство са богињом Хером, женом Зевсовом, јер је због Александра Хера стално љубоморна на Олимпију (Plutarch 1973, 254). Александар Велики је сматран сином Зевса Амона. Птоломејски цареви су такође називани синовима Хелиоса – бога Ра (Plutarch 1973, 252), што је вероватно почасна титула за цара.

Овакво зачеће су пратили чудесни знаци. На дан када се Александар рађао избио је пожар у Артемидином храму у Ефесу. По традицији, пожар је избио јер је богиња Артемида, иначе богиња лова и плодности, била заузета доношењем Александра на свет. Истог дана, краљу Филипу стижу три вести: његов генерал Парменид је победио Илире у великој бици; Филипов коњ је победио на Олимпијским играма; родио се његов син Александар. Све ово је упућивало на изузетност детета у будућности.

У *Historia Alexandri Magni (Alexander Romance)* од Псеудо-Калистена имамо и традицију о египатском магу Нектанебу. Олимпија је имала велико поверење у овог мага-пророка, па га је ангажовала у разјашњењу ствари везане за њену трудноћу. Он јој је саопштио да је имала сношај са оваплоћеним богом.

У случају рођења Октавијана Августа имамо пророштво мага и астролога Нигидуса Фигулуса. На ово пророштво се надовезује и мотив прогоњеног детета толико карактеристичан за античку литературу. По Херодоту, Ромул и Рем, Кипсел Коринтски и Кир Персијски само су неки од примера прогоњене царске деце. Овај мотив требало је да укаже на политички значај ове деце у будућности. Величанствена судбина ове деце није се могла осујетити и гоњено дете је увек спасавано из канџи смрти.¹³

Компаративни приступ

Навели смо само два примера чудесно рођене деце из античке литературе. Овде упућујемо на многе сличне шаблоне који се могу наћи у осталој литератури:

1. Ромул и Рем ¹³	2. Кипсел	3. Митридат
извор: <i>Тити Ливије</i> 1, 3–6	извор: <i>Херодот</i> 5, 92	извор: Јустин, <i>Епитоме</i> 1, 37.2
а) ошкривење : Реа зачала са богом Марсом; њен сан	а) ошкривење : Питијино пророчанство	а) ошкривење : комета
б) реакција : убиство Нумиторових потомака; деца бачена у Тибар	б) реакција : налог да се убије дете	б) реакција : прогони
в) избављење : Ромул и Рем избављени од стране шумске вучице	в) избављење : дете сакривено у кутију; добијање имена	в) избављење : бег у планине

¹³ Овој групи треба додати: латинску алтернативу за причу о Ромулу и Рему (Plutarch, *De vita Caesarum, Romulus* 2, 4–8); Сервилију Тулију, римском цару (Plutarch, *De Fortuna Romanorum* 10, 323); рођење Кукулуса описано у коментару на Виргилијеву *Енеиду* (Prescendi 2011, 8–9).

<p>4. Октавијан Август</p> <p>извор: <i>Светионије</i> 94, 3 <i>Дион Касије</i> 45, 1–2</p> <p>а) ошкривење: сан мајке и оца; муња; Атијин сан (бесемено зачеће?)</p> <p>а1) интерпретација: астролог Нигидус Фигулус</p> <p>а2) сврах: Сенат у страху</p> <p>б) реакција: забрана Сената да се одгоји дете</p> <p>в) избављење: поништавање декрета</p>	<p>5. Нерон</p> <p>извор: Светоније, <i>Нерон</i> 36</p> <p>а) ошкривење: комета</p> <p>а1) интерпретација: астролог Бабилус</p> <p>б) реакција: убиство римске деце</p>	<p>6. Гилгамеш</p> <p>извор: Aelianus, <i>Природа животиња</i> 12, 21</p> <p>а) ошкривење: бесемено зачеће?</p> <p>б) реакција: дете бачено са зграде</p> <p>в) избављење: птица спасава дете и односи га пастиру</p>
<p>7. Саргон I</p> <p>извор: J. B. Pritchard, <i>The Ancient Near East</i> (Princeton University Press, 1958), 85–86</p> <p>а) ошкривење: рођење од мајке свештенице без оца</p> <p>б) реакција: бацање детета у воду</p> <p>в) избављење: дете спасено из воде</p>	<p>8. Кир Персијски</p> <p>извор: <i>Херодот</i> 1, 107–122</p> <p>а) ошкривење: Манданин сан; Астијагов став</p> <p>а1) интерпретација: тумачење магова</p> <p>а2) сврах: Астијаг је преплашен</p> <p>б) реакција: Астијаг жели да убије дете</p> <p>в) избављење: дете спасено од стране пастира</p>	<p>9. Александар Велики</p> <p>извор: Плутарх, <i>Живот Александаров</i></p> <p>а) ошкривење: Олимпијин сан; Филипов сан; змија (бог Аполон); бесемено зачеће?; пожар у Артемидином храму</p> <p>а1) интерпретација: Аристандер из Телмесоса</p>

Овакав преглед омогућава читаоцу увид у многе сличности са Матејевим „Еванђељем рођења”, а питање је да ли се може говорити о истоветности.

1. На првом месту, зачећа у изложеним античким причама не подразумевају зачећа од девица, што је за Матејеву причу о Исусовом рођењу извесно: Марија је млада девојка која никада није имала мужа и која је зачала пре брачног сусрета са Јосифом.

2. На другом месту је битан начин зачећа. Античке приче говоре о сексуалном општењу жена са божанствима. Р. Бултман је истицао значај египатских традиција које су извршиле уплив у јудаизам. Посреди је египатски мит који је хеленизовано

јудејство пренело у хришћанство. Повод за ово тумачење долази из Плутарховог дела *Vita Nymae Pompeii*. У овом делу са самог краја I века после Христа, Плутарх доноси египатску традицију која је заступала став да је Дух (πνεύμα) могао оплодити смртне жене и да су Египћани веровали у ово предање. Тако, по Бултману, мотив Духа долази из ове традиције. Међутим, Дух (πνεύμα, без члана!) у Мт 1, 18–24 је принцип кроз који Бог делује.¹⁴ Он је из јудејског миљеа. То је исти онај Дух којим Бог подиже Исуса из мртвих. Тако је искључен сваки вид сексуалног односа између Духа, ком тада још није приписивано засебно постојање, и жене која рађа Емануила. У корену ове традиције налази се старозаветна представа да Бог ствара речју или дахом (Духом) уста својих. Мотив Духа пренесен је са васкрсења на рођење: не само да је Исуса Духом подигао Бог; не само да је њега на крштењу учинио ауторитативним носиоцем Духа – Бог је деловао и у самом Исусовом зачећу и рођењу.

Рим. 1, 4: ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἀγίωσύνης

↓

Мт. 3, 16: [τὸ] πνεῦμα [τοῦ] θεοῦ ἐρχόμενον ἐπ’ αὐτόν

↓

Мт. 1, 20: γεννηθὲν ἐκ πνεύματος ἁγίου

Отуда је и сам земаљски живот Исусов производ Духа, тј. Божијег деловања, а не сексуалног односа смртне жене са неким надбићем.¹⁵

3. На трећем месту, важно је нагласити да, за разлику од античких прича, код Матеја имамо идеју да је *Исус један Син једној Боја*. У *Илијади* и *Одисеји*, око стотину пута налазимо πατήρ као епитет за Зевса. Он је отац безброј божанских, полубожанских и смртних потомака и, како исправно примећује М. Хенгел, „не постоји веза између ових παῖδες Διός јелинске природне религије и ранохришћанског исповедања вере у *једној* Сина *једној* Бога” (Хенгел 2017, 45).

4. Као и Плутарх, Тит Ливије, па и многи други, и Матеј се позива на славне личности из прошлости, заправо неке од најславнијих личности јеврејске историје: Авраама и Давида. Исус долази из царске лозе која ће у освит новог царства владати народом Божијим. Тако родослов код Матеја на изванредан начин има политичку конотацију, која ће до краја *Еванђеља* доживети деконструкцију, јер ће се показати да ће царско дете Исус владати много узвишенијим царством од овог земаљског. Приликом поређења Матејеве приче и многих других прича у античкој литератури, јасно је да су акценти различити: у античким причама акценат је на земаљској владавини, а код Матеја је реч о Божијој владавини.

¹⁴ Не само код Матеја, него и код Луке. Реч је о еуфемизму за πνεῦμα τοῦ θεοῦ (Посл 1, 2; Пс 33, 6; Ис 63, 10–11; Јз 37, 1–4; Јов 27, 3; Ис 42, 5; Муд 12, 1), (Nolan 1979, 32); „The creative power of the Spirit (cf. the OT) is simply transferred to the process of conception” (Schweizer 1995, 797–806).

¹⁵ „The delicate way in which both Matthew and Luke express the process of Jesus’ conception contrasts sharply with Greek and Roman stories of gods (often having assumed the form of a male human or even animal) having intercourse with human women, resulting in the birth of demigod heroes like Heracles” (France 2007, 51; Horst 1994, 205).

5. Чудесни знаци при рођењу деце у античким причама имају јаку паралелу са Матејевом причом. И они су, као и код Матеја, повезани са небеским знацима, звездама, тумачењима звезда и земаљским знацима. Идеја да сваки човек има своју звезду била је распрострањена у античком свету. Ову звезду човек добија на рођењу и она сија до смрти, кад се гаси: здрави људи имају светлију, а оболели тамнију звезду (Luz 2007, 104). Платон каже да звезда има колико и људи (Platon 1981, 80). Не само да су упућивале на појединце, него се сматрало да и један народ има своју звезду, некад и град¹⁶ (Pan 2004, 2032).

У *Аналима* Тацит приповеда о поклоњењу Тиридата, свештеника-мага, који одлази у Рим на велико поклоњење цару Нерону из чије руке треба да прими почаст (Тацит 2006, 249).¹⁷ На основу звезда, магови су најављивали рођења и почетке царевања ових значајних историјских личности. Астрологија је била распрострањена у грчко-римском свету са утицајем на Јевреје у позној антици. Небески знаци су за блискоисточни свет најављивали неку смену у историјско-светском поретку. Разне комете су упућивале на смрт једног цара и успињање другог (Keener 1999, 101).¹⁸ Тако је Јосиф Флавије прорекао Веспасијану долазак на власт.

Поред тога што се може констатовати присуство магова са истока који детету најављују успон на власт, у Матејевој причи је присутна објава Исусовог рођења од стране анђела. Овај мотив изостаје у већини античких прича. С друге стране, све што се дешава са дететом Исусом дешава се по *јеврејском Писму*, а не случајним сплетом историјских околности.

6. Мотив прогоњеног детета, иако изостаје из Плутарховог описа Александровог живота, присутан је у опису рођења Октавијана Августа и многим другим античким причама. Он је један од омиљених у грчко-римској традицији и њиме се упућивало на значај детета које се имало родити: са рођењем детета започиње нова историјска епоха која ће врхунити у годинама царевања овог детета. Мотив је рано посведочен у Херодотовој *Историји* где писац говори о рођењу бога Аполона и мајчином и његовом гоњењу при рођењу и чудесном избављењу. Као и у случају Исусовог рођења, тако је и приликом рођења Августа доминантан страх околине због могуће промене у будућем државном уређењу. Истраживачи у области историје религија често упућују на сличне мотиве који постоје у самој грчкој митологији, па се ове приче о рођењима царске деце са њиховим божанским назначењем за владаре и покушај царева да убију децу често сагледавају као деривација из неких постојећих митова код, нпр., Хесиода (Desto, Pesce 2011, 110).¹⁹ Тако ове приче имају много сличности са причом о богу Кроносу који једе сопствену децу, бојећи се да ће га један од његових синова у будућности свргнути са престола. Зевсова мајка Реа је успела да од

¹⁶ Уп. у Кумрану (4Q318; 4Q186; 4Q534; 4Q561).

¹⁷ Док у овом случају имамо поклоњење, мотив звезде овде изостаје. „It is probable, however, that many of the first readers remembered this episode. Indeed, that was the purpose of the land journey from Armenia to Naples made by Tiridates and his retinue of several thousand persons—a journey for which Nero paid” (Luz 2007, 104).

¹⁸ Конкретни извори: Светоније, *Веспазијан* 23; Тацит, *Анали*, 272; Светоније, *Нерон* 36.

¹⁹ У 56. фусноти се наводи докторска студија из области историје религија (by Matteo Tubiana) на ову тему.

Кроноса сакрије Зевса, који ће по пророштву свргнути оца (Roman 2010, 521–524). Тако је касније Зевс, захваљујући божанском промислу, постао „бог богова”.

Страх цара Ирода због рођења Месије политичке је природе. Цар Ирод страхује од могуће узурпације престола, што је вероватно његов највећи историјски страх цара, будући да је убио све потомке претходне хасмонејске династије и већину својих крвних потомака и сродника.

Важно је коначно истаћи да ни у једној античкој причи не налазимо повезан 1) мотив *зачећа Духом*, који притом искључује моменат општења божанства са женом;²⁰ следствено томе, 2) мотив *бесеменој девственој зачећа* и 3) мотив *божанској синовства*. Ове три тачке разликују Матејеву причу од свих других прича о чудесним зачећима и рођењима. Ови моменти су херменеутичке тачке у размишљању о Исусовом зачећу код Матеја. *Сви ови моменти се ни пре ни после Мајије нису јојавили заједно на једном месту.*

На крају доносимо табелу која ће показати расутост мотива које смо сагледали у различитим античким причама:

Упоредни приказ:	Грчко-римска литература	Мт 1–2
Мотив чудесног зачећа	Персеј, Херакле, Ромул и Рем; Александар Велики (Псеудо-Калистен, <i>Historia Alexandri Magni</i>); Октавијан Август; Платон; Заратустра; Гилгамеш; Саргон (?)	Мт 1, 18 Исусово зачеће Духом
Мотив објављеног рођења	Персеј, Едип, Ромул и Рем латинска верзија: <i>De Vita Caesarium: Romulus</i> 2, 4–8; Кипсел; Кир (кроз сан и објаву свештеника-магова?); Александар Велики (кроз сан, преко гатара Аристандера); Митридат (комета)	Мт 1, 20–21 1. од стране анђела 2. преко небеског феномена
Мотив цара који зазира од могуће узурпације власти	Ромул и Рем (латинска верзија); Кипсел; Кир; Октавијан Август (Сенат у страху)	Мт 2, 3–8 Цар Ирод настоји да ликвидира дете
Мотив прогоњеног новорођенчета	Персеј, Едип, Плутарх, Ромул и Рем Кир Персијски Кипсел; Кир; Октавијан Август (од стране Сената); Саргон Акадски; Гилгамеш	Мт 2, 16 Покољ витлејемске деце

²⁰ „The delicate way in which both Matthew and Luke express the process of Jesus’ conception contrasts sharply with Greek and Roman stories of gods (often having assumed the form of a male human or even animal) having intercourse with human women, resulting in the birth of demigod heroes like Heracles” (France 2007, 51; Horst 1994, 205).

Закључак

У раду је указано на бројне сличности између *Еванђеља по Матеју* и античких прича о чудесним рођењима. Ипак, еванђеље се као књижевна врста у одређеним аспектима разликује од античких биографија те тако захтева засебно разумевање.²¹ Иако истраживачи често наглашавају потребу за демитологизацијом приче о Исусовом рођењу, јер су се наводно људи тог времена радо служили оваквим и сличним причама и митовима, иако су знали да они у себи не реферишу на конкретну историјску стварност, рекло би се да то није случај са Матејем и његовом заједницом. Како примећује новозаветник Улрих Луц, „Матеј усваја и озбиљно прихвата христологију своје заједнице, која је о Исусу говорила као о сину девице” (Луц 2018, 60). За чланове Матејеве заједнице је цео Исусов земаљски живот био осмишљен од самог рођења. Дух на Исусовом рођењу је исти пророчки Дух који је Исуса на крштењу увео у службу, попут пророка Јеремије и других старозаветних пророка. Ипак, овај Дух је омогућио и Исусово зачеће, те је за Матеја и његову заједницу Исус *први и последњи рођен од Духа Светиога, овајлођени Син Божији*.

Библиографија

Извори

Ђирилични

Еурипид (2007). *Баханџкиње*. Београд: Плато.

Херодот (1998). *Историја*. Нови Сад: Матица Српска.

Корнелије Тацит (2006). *Анали*. Београд: Тема.

Јосиф Флавије (2008). *Јудејске Стјарине*. Београд: Двери.

Латинични

Aelian (1959). *On the characteristics of Animals*. London: William Heinemann LTD.

Dion Cassius (1997). *Roman history*. London: William Heinemann.

Josephus (1956). *The Jewish War*. London: William Heinemann LTD.

Platon (1981). *Тимаж*. Београд: Младост.

Plutarch (2004). *Moralia*. London: Harvard University Press.

Plutarch (1999). *Roman Lives. A Selection of Eight Roman Lives*. London: Oxford University Press.

---

²¹ „I think that different genres must be understood differently, for instance, a newspaper, a poem, a liturgical text, a novel, a prayer, a letter, or a Gospel story. Every text implicitly contains the idea of how it wants to be understood” (Luz 2007, 12).

Plutarch (1973). *Age of Alexander*. London: Penguin Press.

The works of Philo (1993). Peabody: Hendrickson.

Литература

Ћирилична

Луц, У. (2018). *Мајџејева ѓрича о Исусу*. Београд: Манастир Градац.

Хенгел, М. (2017). *Син Божији. Порекло христјологије и историја јеврејско-јелинистичке религије*. Београд: Институт за теолошка истраживања.

Хуртадо, Л. (2020). *Један Бој, Један Госјод. Ранохристићанска ѓобожностј и дрвни јеврејски моноѓеизам*. Београд: Манастир Градац.

Шнеле, У. (2007). *Увод у Новозавейну ејзејезу*. Београд: Глафира.

Латинична

Bond, H. K. (2012). *The Historical Jesus*. London: T&T Clark.

Brown, E. R. (1993). *The Birth of the Messiah. A Commentary on the Infancy Narratives in the Gospels of Matthew and Luke*. New York: Doubleday.

France, R. T. (2007). *The Gospel of Matthew*. Grand Rapids: Cambridge.

Hengel, M. (1974). *Judaism and Hellenism: Studies in their Encounter in Palestine during the Early Hellenistic Period*. Vol. 1. London: Fortress Press.

Horst, P. V. D. (1994). "Sex, Birth, Purity and Asceticism in the Protevangelium Jacobi", in: *NT* 28 (3): 205–218.

Jewett, R. (2007). *Romans*. Mineapolis: Hermeneia.

Keener, C. S. (1999). *A Commentary on the Gospel of Matthew*. Grand Rapids: Eerdmans.

Luz, U. (2007). *Matthew 1–7*. Augsburg: Fortress Press.

Luz, U. (2004). "Intertexts in the Gospel of Matthew", in: *HTR* 97: 119–137.

Margera, D. (2021). *Ѓivot i sudbina Isusa iz Nazareta*. Novi Sad: Akademska knjiga.

Nolan, B. M. (1979). *The Royal Son of God. The Cristology of Matthew 1-2 in the Setting of the Gospel*. Göttingen: Vandenhoeck.

Prescendi, F. (2011). "Divine Fathers, Virgin Mothers and Founding Children: Italic Myths about Conception and Birth", in: Clivaz, C. (ed.) *Infancy Gospels: Studies and Identities*. Tübingen: Mohr Siebeck, pp. 3–14.

Redford, D. B. (1967). "The Literary Motif of Exposed Child", in: *Brill* 14: 209–228.

Schweizer A. (1995). "Pneuma", in: Kittel, G., William, G. (eds.) *Theological Dictionary of the New Testament*. Grand Rapids: Eerdmans, pp. 793–797.

Comparison of the Narrative of Christ's Birth in Matthew's Gospel with Miraculous Births in Greco-Roman Literature

Summary: Matthew's story of Jesus shows striking similarities to Greek biographies and ancient writings describing famous rulers, their miraculous births, gloriously won wars, deaths, and deification. Matthew's work was first given the appearance of a biography by the story of the birth of Jesus which is found at the very beginning of the Gospel. It contains numerous motifs that are widespread in the wider ancient literature: the motif of the birth of a child announced by angels, prophets, or heavenly phenomena; the motif of a miraculous birth; the motif of the persecuted royal child. It shows that in the description of the birth of Jesus, Matthew was significantly close to some ancient models; the question is: whether consciously or unconsciously. Answering the question adequately is possible only after looking at the literary content, the motif parallels between the story of the birth of Jesus in the Gospel according to Matthew and the stories of miraculous births in ancient literature. Of the utmost importance is certainly the conclusion that although it is possible to make comparisons between Matthew's Infancy Gospel and many ancient stories about miraculous births, the motif of the Holy Spirit in Matthew's story of Jesus' conception and birth is an early Christian concept that should point to the unique action of God throughout Jesus' life, so that there is no corresponding parallel in the surrounding world. For the members of Matthew's community, Jesus' entire earthly life was designed from his very birth. The Spirit at Jesus' birth is the same prophetic Spirit that led Jesus into ministries at baptism, like the prophet Jeremiah and other Old Testament prophets. Nevertheless, that Spirit made Jesus' conception possible and, for Matthew and his community, Jesus was the first and the last born of the Holy Spirit, the incarnated Son of God.

Key words: Ancient stories, miraculous births, development of Christology, Matthew's story about the birth of Jesus.